

OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI MATERIALLARI TARJIMASIDA LISONIY SHAXS TUSHUNCHASINING AHAMIYATI

N.A.Rasulova

BDU "Ingliz tilshunosligi" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: *ushbu maqolada lisoniy shaxs tushunchasiga olimlar tomonidan berilgan ta'riflar va lingvistik shaxsning ommaviy axborot vositalarida tushunchaning qo'llanish darajasi va uning o'rni.*

Kalit so'zlar: *lisoniy shaxs, ommaviy axborot vositalari, tarjimashunoslik, antroposentrizm, tarjimada matn turlari, verbal-semantik .*

Ma'lumki hozirgi zamonda tilshunoslik fanlari o'z rivojlanishida fanlararo xususiyat kasb etmoqda hamda nutq faoliyatining eng muhim jihatlari kognitiv va madaniy yondashuvlar doirasida qayta ko'rib chiqilmoqda. Tilshunoslik, tarjimashunoslikning antropotsentrik paradigmasining shakllanishi jarayonida tarjimonning lingvistik shaxsini o'rganish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Tarjima faoliyatining asosiy omili sifatida ma'lum bir lingvomadaniy modelning vakili, lingvistik, psixologik, ijtimoiy-madaniy va boshqa kompetensiyalar majmuining tashuvchisi ta'sirini o'rganishga bag'ishlangan ta'sirchan ilmiy tadqiqotlarga qaramay shu bilan birga, lingvistik shaxsning tarjima faoliyatining adekvatligi, ekvivalentligi, ko'plab jihatlari haqida tarjimonning lingvistik shaxsi, asl matn va tarjima matni o'rtasidagi o'zaro ta'sirlar zamonaviy ilmiy adabiyotlarda kam tushunilganligicha qolmoqda. Xususan, madaniy modellar va til tizimlarining o'zaro ta'siri, jamoaviy va individual aksiologik rejimlar, milliy va umuminsoniy kasbiy tushunchalar va boshqalar to'liq o'rganilmagan.

Tarjimon ongida lingvistik shaxs individual nutq yaratish natijasida tarjimaning adekvatligi, ekvivalentligiga, aniqligiga ta'sir ko'rsatadi.

Shu bilan birga, ushbu mexanizmlarni tushunish yaxshiroq tushunishga imkon beradi tarjima faoliyati mexanizmlari, lingvistik shaxsning asl va tarjima matni bilan o'zaro ta'siri, asl xabarning ma'nosini qabul qiluvchi til madaniyati tili orqali ifodalash xususiyatlarini aniqlash, bu lingvistik shaxsning tarjimada dolzarbligini belgilaydi. Lisoniy shaxs roli ko'rib chiqilganda, tarjima qilinganda ommaviy axborot vositalaridan ham foydalanish ham nazarda tutiladi bunga ommaviy axborot vositalarining tili ijtimoiy-madaniy, iqtisodiy va siyosiy voqelikning har qanday hodisa va jarayonlariga bir zumda munosabat bildiradi. Zamonaviy AKTning rivojlanishi, globallashtirish jarayonlarining kuchayishi tufayli eng muhim media xabarlar bir zumda tarjima qilinadi, bu esa ularni lingvistik shaxsning tarjima faoliyati mahsulotiga ta'sirini o'rganish uchun material sifatida ulardan foydalanish imkonini beradi.

Lisoniy shaxs nisbatan yaqin davrlardan boshlab ilmiy tadqiqotning dolzarb ob'ektiga aylandi va mos ravishda uning nutq faoliyatining ayrim mexanizmlarini amalga oshirishga ta'sirining ko'plab jihatlari hozirgi zamonda ham tadqiq etib kelinmoqda. Ushbu kontseptsiyaning zamonaviy tilshunoslikda keng qo'llanilishiga qaramay, o'rganilayotgan toifani aniqlashga yagona yondashuv mavjud emas. T. V. Matveeva quyidagi ta'rifni beradi: "Lisoniy shaxs - bu ma'lum nutq imtiyozlari, bilimlarning tashuvchisi sifatidagi shaxsdir. Ko'nikmalar, munosabatlar va xatti-harakatlar xususiyatlarning barchasi shu tomonidan yaratilgan matnlar

asosida aniqlanadi. Lisoniy shaxs shaxsning til qobiliyati bilan birgalikda dunyo haqida va bu dunyodagi o'z o'rnini haqida, uning shaxsiy fikrini tavsiflaydi." [2, p. 412].

K. F. Sedov lingvistik shaxsni "og'zaki harakatlarni amalga oshirishga qodir shaxs" deb tushunadi [3, 6 b.].

Ko'plab manbalarni o'rganish asosida lisoniy shaxs tushunchasini o'rganishda mukammal tadqiqotlar Yu. N. Karaulovning asarlarida keltirilgan. Tadqiqotchi o'z asarlarida o'rganilayotgan kategoriyani "yaratish va idrok etish qobiliyatiga ega shaxs" deb tushunadi.

Lisoniy shaxsni o'rganishda matnlarni bir-biridan farq qiluvchi matnlar: a) tarkibiy va lingvistik murakkablik darajasi; b) haqiqat aks ettirishning chuqurligi va aniqligi v) ma'lum bir maqsadga yo'naltirilganlik" [1, 94 b.].kabi turlarga bo'linadi.

Shunday qilib, lingvistik shaxs - bu ma'lum bir tarixiy, ijtimoiy-madaniy makonda sodir bo'lgan va shu makon sharoitlari bilan belgilanadigan nutq faoliyatining faol, ongli sub'ektini, muayyan kommunikativ vaziyat, sub'ektning individual xususiyatlari va shu jumladan tarjimani ko'rsatish uchun ishlatiladigan atama.

Yu.N.Karaulov lisoniy shaxsi tuzilishida uch darajani ajratib ko'rsatadi [O'sha yerda, 1-b. 42]:

- verbal-semantik (invariant, semantik-jangovar)
- shaxsning til tizimi vositalariga egalik darajasi;
- kognitiv - tavsiflangan tegishli bilimlarni aniqlash va aktuallashtirish darajasi

L. E. Urmanova, Yu. N. Karaulovning asosiy qoidalarini tahlil qilish asosida "tilga xos shaxsiyat va jamoaviy va (yoki) individual, kollektiv kognitiv makonni shakllantirish" kabi bayon etadi [4, p. 48]. O'z navbatida, individual kognitiv jarayon ostida V. V. Krasnix "aniq har qanday (lingvistik) bilimlar va g'oyalarning tuzilgan to'plami shaxsiyat, har bir so'zlovchi" [2, 172 b]. Kollektiv individual makon "bo'lishi kerak bo'lgan bilim va g'oyalarning ma'lum bir tarzda tuzilgan to'plami u yoki bu jamiyatga mansub barcha shaxslar egalik qiladi».

Eng umumiy shaklda tarjima deformatsiyalarining barcha aniqlangan turlarini umumlashtirish mumkin miqdoriy va sifat jihatidan. Miqdoriy bo'lganlar, qoida tariqasida, sintetik rus va analitik ingliz tizimlaridagi farqlar (lingvistik shaxsning og'zaki-semantik darajasi) tufayli asl matnning qisqarishida namoyon bo'ladi.

O'z navbatida, sifatli deformatsiyalar stilistik sifatida taqdim etilishi mumkin (buning natijasida stilistik belgi torayadi nutq) va semantik (xabarning mohiyatini buzishga qaratilgan). Ko'p hollarda sifatli deformatsiyalar xabarning pragmatik maqsadlari bilan bog'liqligini qo'shish muhim. Lisoniy shaxsining kognitiv darajasining nutqni ishlab chiqarish xususiyatlariga ta'sir holatlari unchalik ko'p emas.

Shuni ta'kidlash kerakki, til shaxsining tarjima faoliyati mexanizmlarini amalga oshirishga ta'sirini o'rganishga bo'lgan aniq qiziqishga qaramay, bu muammo haligacha etarlicha o'rganilmagan va qo'shimcha tadqiqotlarni talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. М.: ЛКИ, 2010. 264 с.
2. Красных В. В. Прецедентные тексты и проблема восприятия русского текста в иноязычной аудитории // Актуальные проблемы языкознания: сб. работ молодых

ученых филологического факультета МГУ им. М. В. Ломоносова. М.: Изд-во МГУ, 1998. Вып. 2. С. 169-179

3. Седов К. Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции. М.: Лабиринт, 2004. 320 с.

4. Урманова Л. Э. Влияние культурологических аспектов на формирование языковой личности // Теоретические и прикладные аспекты современной науки: сб. научных трудов по материалам IV Международной научно-практической конференции: в 3-х ч. / под общ. ред. М. Г. Петровой. Белгород: ИП Петрова М. Г., 2014. Ч. III. С. 45-51

5. Alisherovna, R. N. . (2023). Lisoniy Shaxs Nazariyasi Va Tilshunoslikda U Haqidagi Qarashlar. Miasto Przyszłości, 33, 193-196. Retrieved from <http://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/1214>

6. Nazarova Navbahor Ahrorovna, & Akhmedova Marjona Rashidovna. (2023). DIFFERENCES BETWEEN AMERICAN AND BRITISH ENGLISH. INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION, 2(16), 156-161. Retrieved from <https://interonconf.org/index.php/idre/article/view/3909>

7. Izomovich, R. Z., & Fazliddinovna, U. D. (2021, November). The Problems of Second Language Acquisition and Writing in Teaching English Language. In " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 229-233).

8. Rasulova Nigina Alisherovna. (2023). FUNCTIONAL ANALYSIS OF TEXTS IN ENGLISH AND UZBEKI. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(1), 185-187. Retrieved from <https://internationaljournals.co.in/index.php/giirj/article/view/3429>

9. Saliyevich, S. K. (2023). THE INFLUENCE OF L1 (GERMAN) IN LEARNING ENGLISH LANGUAGE. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(3), 220-225. <http://farspublishers.org/index.php/ijessh/article/view/622>

10. Yuldasheva, S. K., Toshxonov, M. T., & Yuldashev, S. Z. (2023). USING MOBILE APPS FOR TEACHING ESL&EFL IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS. YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS, 2(8), 117-123.